

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ІЗРАЇЛЮ

VALUE ASPECTS OF THE ORGANIZATION OF THE SCHOOL EDUCATION SYSTEM IN ISRAEL

УДК 373 (569.4)
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.76.25>
Стаття поширюється на умовах
ліцензії CC BY 4.0

Шевенко А.М.

к.психол.н., старший науковий
співробітник
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна
Національної академії педагогічних
наук України

Гребеніченко Ю.М.

здобувачка вищої освіти
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна
Національної академії педагогічних
наук України,
старший викладач
КНЗ КОР «Київський обласний інститут
підвищення освіти педагогічних
кадрів»

У статті висвітлено зарубіжний досвід становлення цінностей особистості на прикладі Ізраїлю. Досліджено особливості формування цінностей у шкільній освіті Ізраїлю, зокрема національних цінностей країни, серед яких основна цінність для всіх ізраїльтян – служба в армії. Зосереджено увагу на тому, що шкільна освіта є не лише інструментом передачі знань, але й ключовим механізмом формування ціннісних орієнтирів. Визначено поняття цінностей, запропоноване Платоном, І. Кантом, В. Віндельбантом та штучним інтелектом. Представлено комплексний аналіз ціннісних аспектів організації системи шкільної освіти Ізраїлю, зокрема дослідження того, як через виховні практики та моделі реалізуються ключові для ізраїльського суспільства цінності. Зазначено наукові положення, що розкривають сутність формування моральних цінностей у шкільній освіті Ізраїлю, зокрема у працях І. Халперіна (E. Halperin), Д. Бар-Тала (D. Bar-Tal), Е. Пеледа (E. Peled). Акцентовано увагу на цінності наукових праць Ш. Шварца (S. Schwartz) у шкільній освіті Ізраїлю. Цінним є доробок ізраїльської вченої С. Інгалл про вісім "Е": досконалість (Excellences), навколишнє середовище (Environment), досвід (Experience), очікування (Expectation), пояснення (Explanation), експертиза (Examination), взірці (Exemplars), емпатія (Empathy). Наведено й описано модель формування моральних цінностей у здобувачів освіти у шкільному середовищі (на прикладі Ізраїлю). З'ясовано, що ізраїльська система шкільної освіти базується на таких державних цінностях, як: рівність, соціальна гармонія, гуманізм, універсальність, уся система навчання у школах Ізраїлю є особистісно орієнтованою, що ставить особистість дитини в центр освітньої взаємодії, фокусуючись на її індивідуальних особливостях, інтересах, здібностях і суб'єктивному досвіді.

Ключові слова: цінності, національні цінності, зарубіжний досвід, шкільна освіта Ізраїлю, модель формування моральних цінностей у здобувачів освіти.

ілю, модель формування моральних цінностей у здобувачів освіти.

The article highlights the foreign experience of the formation of personal values using the example of Israel. The peculiarities of the formation of values in school education in Israel are investigated, in particular the national values of the country, among which the main value for all Israelis is service in the army. Attention is focused on the fact that school education is not only a tool for transferring knowledge, but also a key mechanism for the formation of value orientations. The concept of values proposed by Plato, Kant, Windelband, and artificial intelligence is defined. A comprehensive analysis of the value aspects of the organization of the Israeli school education system is presented, in particular, a study of how values key to Israeli society are implemented through educational practices and models. The scientific provisions that reveal the essence of the formation of moral values in school education in Israel are indicated, in particular in the works of Halperin, D. Bar-Tal, and E. Peled. The value of the scientific works of S. Schwartz in school education in Israel is emphasized. The work of Israeli scientist S. Ingall on the eight "Es" is valuable: Excellence, Environment, Experience, Expectation, Explanation, Examination, Exemplars, and Empathy. A model of the formation of moral values in the school environment (using the example of Israel) is presented and described. It is found that the Israeli school education system is based on such state values as: equality, social harmony, humanism, universalism, and the entire education system in Israeli schools is person-oriented, which places the child's personality at the center of educational interaction, focusing on his or her individual characteristics, interests, abilities, and subjective experience.

Key words: values, national values, foreign experience, school education in Israel, model of formation of moral values in students.

У сучасному глобалізованому світі, коли нації стикаються з викликами збереження культурної ідентичності в умовах інтеграції та протистоять новим загрозам, роль освіти як фундаменту суспільства стає особливо значущою. Система шкільної освіти постає не лише як інструмент передачі знань, але як ключовий механізм формування ціннісних орієнтирів, громадянської свідомості та національної єдності. У цьому контексті досвід держави Ізраїль, яка була збудована на перетині тисячолітніх традицій і вимог інноваційного розвитку в умовах перманентних викликів безпеки, є унікальним предметом для дослідження.

Ізраїльська освітня система – це складний і багатогранний організм, який вирішує завдання інтеграції різних етнічних, релігійних і культурних груп у єдиний соціальний простір, водночас вихо-

ує особистість, готову до життя в конкурентному, технологічно розвиненому середовищі. Її унікальність полягає у здатності поєднувати, здавалося б, непоєднуване: глибокий зв'язок з історичною спадщиною та орієнтацію на майбутнє; розвиток критичного мислення та виховання в дусі традиційних цінностей; формування почуття індивідуальної відповідальності та громадянської солідарності.

Метою статті є проведення комплексного аналізу ціннісних аспектів організації системи шкільної освіти Ізраїлю, зокрема дослідження того, як через виховні практики та моделі реалізуються ключові для ізраїльського суспільства цінності: єдність, свобода віросповідання, патріотизм, інноваційність, стійкість (resilience) та соціальна згуртованість, яким чином вони наближені до цінностей українського суспільства.

Натепер категорія цінності – одна із центральних у сучасному гуманістичному знанні. Цей термін, започаткований ще Арістотелем, був уведений у філософський обіг у 60-х рр. XIX ст. німецькими неокантіанцями В. Віндельбантом і Г. Ріккертом. У вітчизняній науці проблема цінностей та їх виховання в дітей і молоді з'явилася на початку 60-х рр. XX ст. і активно досліджується нині. Отже, проблема сутності та змісту цінностей турбує людство відтоді, коли людина усвідомила діалектичність свого існування: відокремленість від навколишнього світу і водночас нерозривний зв'язок з ним. Вивчення спеціальної літератури дає можливість виявити досить значну колекцію різних дефініцій цінності. У науковій літературі існує понад чотириста визначень поняття цінностей, що як мають дуже широкий сенс, так і зводять це поняття до одного з явищ мотиваційного процесу.

Узагальнення різноманітних позицій мислителів щодо розуміння поняття цінності у філософії та соціології дало змогу виділити три напрями. Перший, започаткований Платоном, пояснював цінності як об'єктивний феномен, який успадковується або засвоюється суб'єктом у процесі діяльності (практичної, пізнавальної, моральної чи естетичної). Другий, визначений І. Кантом, – це трактування цінностей як суб'єктивного утворення, що має своїм джерелом сукупність інтелектуальних, психологічних, моральних особливостей особистості. Третій, виокремлений В. Віндельбантом, – це розуміння цінностей як суб'єктно-об'єктного феномену, який виявляється тільки у відносинах між суб'єктом і об'єктивним буттям [3].

Штучний інтелект дає власне визначення поняття цінностей: цінності – це будь-які матеріальні чи ідеальні явища, які мають значення для людини чи суспільства, тобто те, що вважається важливим, значущим і гідним.

Національні цінності Ізраїлю, які відповідають демократичним принципам Статуту ООН, викладено в Декларації незалежності. Найвищими інтересами Ізраїлю у сфері безпеки є збереження суверенітету, захист найважливіших активів, гарантування безпеки громадян [2].

На особливу увагу заслуговують наукові положення, що розкривають сутність формування моральних цінностей у шкільній освіті Ізраїлю, оскільки це країна, яка тривалий час перебуває в умовах війни та воєнних загроз, накопичений нею досвід є цінним для застосування в нашій державі. Акцентуємо увагу на доробку вчених (E. Halperin, D. Bar-Tal; E. Peled та інші), які характеризували потребу формування моральних цінностей особистості як фундаментальної основи існування демократичної держави [6; 9]. Науковці підкреслили, що система цінностей закладається в результаті вдало організованого освітнього процесу, отже, має стати завданням школи. Поліпшення стану освіти є ознакою розвитку ізраїльської демократії, що відбивається на ставленні молоді до визнання загальнолюдських (з-поміж яких – моральні) цін-

ностей. Зважаючи на зазначене, постає соціальне завдання – удосконалення роботи в системі освіти, спрямованої на формування у представників молодого покоління, які будуть закладати фундамент майбутнього, моральних цінностей [6; 9]. Значний доробок у досліджуваному питанні становлять наукові праці Ш. Шварца (S. Schwartz), який розкрив сутнісне значення цінностей як «усвідомлених потреб» особистості [10]. Становлення системи цінностей проходить складний шлях і залежить від низки чинників, зокрема: зовнішніх – найближчого оточення, у якому перебуває індивід, мікроклімату середовища; і внутрішніх – особистісних якостей: переконаності, упевненості, цілеспрямованості, відповідальності за власні дії та наполегливості в досягненні поставленої мети [11]. Учений запропонував теорію універсальних цінностей, що своїм змістом мала сталість структури цінностей особистості та її відповідність системі організації їх становлення, яке вимірювалося за встановленими рівнями [10]. На думку Ш. Шварца, панівний вплив на формування цінностей здійснюють мотивувальні чинники, оскільки виступають рушієм розвитку особистості [10]. На основі передачі моральних цінностей у системі обов'язкової освіти забезпечується стабільність розвитку суспільства, його моральне оздоровлення, що безпосередньо впливає на посилення практичної спрямованості освітнього процесу, формування загальнокультурних умінь, навичок, урешті, – компетентностей, що забезпечать функціональну життєдіяльність учнів, сприятимуть їхньому особистісному розвитку, орієнтуватимуть на творення добра й поповнення своїх моральних знань, набуття власного морального досвіду (D. Schwartz, B. Gurstein, D. Galily) [11]. За твердженням ізраїльських учених (A. Sarid, D. Goldman), формування універсальних цінностей (за теорією Ш. Шварца) реалізує потребу особистості діяти «як агент змін» (у нашому тлумаченні – змін на краще, що ґрунтуються на продукуванні моралі і добра) [12]. Спонукальними виступають «чіткі мотиваційні цінності», які набувають особистісного смислу й морального змісту для конкретного учня, що передбачає засвоєння навчальної програми, зміст якої вміщує опанування моральних понять, розвиток визначених моральних уявлень, необхідних для успішної життєдіяльності та піднесення до рівня особистісних загальнокультурних моральних цінностей [12]. Запровадження в інших країнах взірців єврейської моральної освіти (здійснена С. Ingall презентація в американських державних і приватних школах) передбачає своєрідний конгломерат, а саме: з одного боку, створення морального клімату у школі, який своїм фундаментом має пошанування традиції, із другого – урахування тенденцій сучасності [7]. Саме в таких умовах здійснюється формування моральних цінностей особистості, що проходить у процесі організованого морального виховання. Останнє, на думку вченої, базується на дотриманні восьми “Е”, як-от: досконалість (Excellences), навколишнє

середовище (Environment), досвід (Experience), очікування (Expectation), пояснення (Explanation), експертиза (Examination), взірці (Exemplars), емпатія (Empathy) [7]. Зазначені складники становлять цілісність морального виховання, яке імплементується в повсякденне життя єврейських шкіл і неформального середовища. Із цією метою має бути застосований ефективний педагогічний інструментарій, дослідження якого, зокрема, на основі читання творів, що вміщені у шкільних підручниках з івриту та літератури для державних початкових шкіл 2–6-х класів в Ізраїлі, починаючи з 1954 р. й дотепер, вивчалось на сьогодні О. Оведом (O. Oved) [8]. Учений підкреслив, що ціннісний підхід в освіті передбачає передусім культивування цінності «любові до людства», що формується на основі поваги, терпимості й тур-

боти до інших і дотримання моральних принципів і моральних норм, що визнані в соціумі [8].

Мета реалізації моделі на рис. 1 полягає у формуванні моральних цінностей у шкільному середовищі. Основним методологічним підходом визначено аксіологічний, що передбачає ознайомлення учнів із багатоманітним світом загальнолюдських цінностей і надання допомоги у виборі ними моральних цінностей як особистісних значущих для їхньої життєдіяльності, що суголосно з концепцією універсальних цінностей Ш. Шварца [10]. Цей підхід базується на дотриманні таких принципів: гуманізму, що сповідує кожну особистість як найвищу цінність, а задоволення її потреб, інтересів і запитів виступає критерієм соціальних взаємин, що фундаменталізуються на доброзичливості й повазі, тобто мають моральний зміст. На їхній

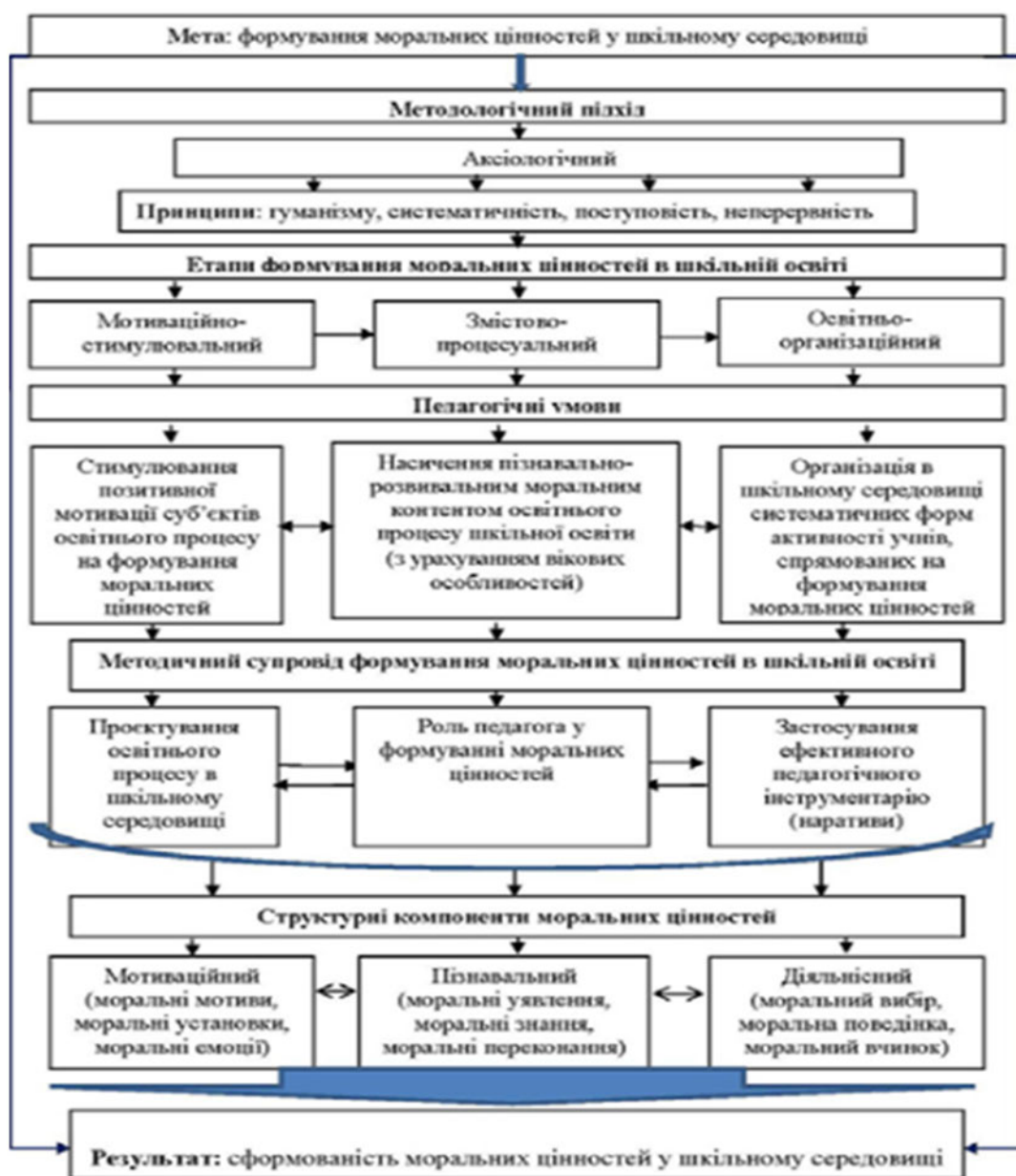

Рис. 1. Візуалізація моделі формування моральних цінностей у здобувачів освіти в шкільному середовищі (на прикладі досвіду Ізраїлю)

основі відбувається набуття практики морального поведіння, що трансформується в особистісний досвід; систематичності, що передбачає не фрагментарне, а цілеспрямоване педагогічно кероване розширення знань про моральні норми й моральні правила, які діють у суспільстві, формування навичок моральної поведінки й моральної усвідомленості щодо визнання моральних цінностей; поступовості, що забезпечує розширення обізнаності особистості про мораль і моральні постулати від простого – до складного, від елементарного – до глобального, тим самим підвищує її рівень моральності (за вченням А. Sarid, D. Goldman [12]); неперервності – сутність якого полягає в покроковому збагаченні моральних уявлень, формуванні усталених моральних переконань, накопиченні власного життєвого досвіду в ситуаціях морального змісту, оскільки процес морального зростання особистості триває впродовж життя. Щодо етапів формування моральних цінностей у шкільній освіті, то такими визначені: мотиваційно-стимулювальний – у процесі якого відбуваються заохочення і підтримка здобувачів освіти щодо сенсу моральних цінностей, їхніх переваг у розвитку сталого демократичного суспільства; змістово-процесуальний – на якому проходить ознайомлення здобувачів освіти зі значенням моральних цінностей, з їх контекстом (відповідно до вікових можливостей сприйняття та усвідомлення); освітньо-організаційний – забезпечує опанування моральних цінностей, прийняття їх у внутрішній план як дороговказів для здійснення моральних учинків (у діапазоні добра). Щодо педагогічних умов, то акценти зроблено на: а) стимулювання позитивної мотивації суб'єктів освітнього процесу щодо формування моральних цінностей; б) насичення пізнавально-розвивальним моральним контентом освітнього процесу шкільної освіти (з урахуванням вікових особливостей); в) організацію у шкільному середовищі систематичних форм активності учнів, спрямованих на формування моральних цінностей. Методичний супровід формування моральних цінностей у шкільній освіті передбачає забезпечення: 1) проектування освітнього процесу у шкільному середовищі; 2) ролі педагога у формуванні моральних цінностей; 3) застосування ефективного педагогічного інструментарію (наративи). У моделі окреслено структурні компоненти моральних цінностей, які корелюють із зазначеними вище етапами, зокрема це такі: мотиваційний (моральні мотиви, моральні настанови, моральні емоції); пізнавальний (моральні уявлення, моральні знання, моральні переконання); діяльнісний (моральний вибір, моральна поведінка, моральний учинок).

Ізраїльська система шкільної освіти базується і на таких державних цінностях, як рівність, соціальна гармонія, гуманізм, універсалізм, які є переконанням накопиченого досвіду існування країни й вироблення нових орієнтирів суспільного розвитку.

Уся система навчання у школах Ізраїлю – особистісно орієнтована. Як зазначають Г. Михайлишин і Л. Мандро, у центрі ізраїльських шкіл, як демократичної мережевої системи навчання, – учень, під якого підлаштовується програма навчання та виховання [4, с. 111].

О. Золотарьова переконує, що в ізраїльському суспільстві дуже важливим є виховання в дітей поваги до країни, почуття єдності зі своїм народом, відповідального ставлення до суспільства. Так держава захищає свої суверенні національні інтереси шляхом проведення відповідальної освітньо-виховної політики. Дітей і учнівську молодь виховують не лише як майбутню інтелектуальну або творчу еліту, а і як майбутніх лідерів країни, від дій і рішень яких буде залежати доля людей і країни. Тому в дітях цілеспрямовано виховують почуття відповідальності, толерантності, поваги, терпіння, уміння працювати з людьми, співчувати, приносити користь суспільству, країні, світу. Основним шляхом формування в молоді відповідальності за свободу та незалежність своєї країни О. Золотарьова вважає обов'язкову службу у збройних силах Ізраїлю. На думку цього автора, службу в ізраїльській армії молодь сприймає як почесний обов'язок, оскільки розуміння необхідності захищати державу та свій народ виховується з дитинства як запорака національної безпеки та вирішення питання виживання країни та її громадян. Отже, в Ізраїлі як у країні, яка перебуває в стані війни, захист Батьківщини – основна цінність, тож для всіх ізраїльтян служба в армії – обов'язкова [1].

Б. Хазан (Barry Chazan) виокремлює вісім основних характеристик, що покладені в основу сучасної системи неформальної освіти Ізраїлю, а саме: особистісне зростання людини; центральну роль досвіду; навчальну програму, що базується на досвіді й цінностях; інтерактивність; груповий досвід; «культуру» освіти; залучення всіх учасників до активної взаємодії; цілісність системи «Учитель/куратор» [5] є щастя, мотивація та готовність дитини до самостійного навчання.

Можемо зробити висновки, що система шкільної освіти Ізраїлю функціонує як унікальний соціокультурний інструмент, покликаний інтегрувати різні етнічні та релігійні групи в єдиний освітній простір і водночас виховувати молоде покоління на основі універсальних і національних цінностей. Ключовими орієнтирами ізраїльської моделі є рівність, гуманізм, соціальна гармонія, патріотизм, відповідальність перед державою та суспільством, а також обов'язкова військова служба як прояв громадянської зрілості й основна національна цінність. Значну роль у теоретичному обґрунтуванні моделі відіграють концепції Ш. Шварца щодо універсальних цінностей, які постають рушійною силою розвитку особистості й формуються у процесі систематично організованої навчально-виховної діяльності. Практичне втілення ціннісного виховання реалізується через

особистісно орієнтований підхід, морально насичений навчальний контент і виховання культури відповідальності, толерантності та солідарності. Водночас досвід Ізраїлю є цінним для інших країн, зокрема для України, оскільки демонструє, як в умовах постійних зовнішніх загроз можливо формувати стійке суспільство, засноване на єдності, повазі до традицій і готовності до захисту держави.

Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на порівняльний аналіз ізраїльської моделі з іншими системами освіти, адаптацію аксіологічних підходів до українських реалій, вивчення ефективності впровадження універсальних і національних цінностей у зміст шкільної освіти, а також на дослідження механізмів формування стійкості та громадянської відповідальності молоді в умовах соціальних і воєнних викликів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Золотарьова О. Освітньо-виховні традиції Ізраїлю як чинник захисту національних інтересів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2017. Вип. 2 (77). С. 129–136.
2. Національний інститут стратегічних досліджень. Досвід Ізраїлю щодо формування стратегії національної безпеки : вебсайт. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/natsionalnabezpeka/dosvidizrayilyushchodo-formuvannya-stratehiyi-natsionalnoyi> (дата звернення: 29.08.2025).
3. Романюк Л. Методологія і досвід вивчення цінностей особистості дорослого у кроскультурному контексті. *Соціальна психологія особистості*. С. 1–2. URL: <https://sppstudios.com.ua/web/uploads/pdf/64-Article%20Text-143-1-10-20191226.pdf>.
4. Шапран О. Ціннісні аспекти організації системи шкільної освіти Ізраїлю: досвід для України. *Scientia et Societas* : збірник наукових праць. 2023. Vol. 3. С. 108–114.
5. Chazan B.A. *Philosophy of Israel education*. New York : Springer, 2025. 68 p.
6. Halperin E., Bar-Tal D. Democratic Values and Education for Democracy in the State of Israel. *Democracy and Security*. 2006. Vol. 2. № 2. P. 169–200.
7. Ingall C. K. *Transmission and Transformation: A Jewish Perspective on Moral Education*. New York : Melton Research Center of the Jewish Theological Seminary of America, 1999. 171 p.
8. Oved O. Imparting the “love of humanity” value in Israeli school readers. *Israel Affairs*. 2023. Vol. 29. № 4. P. 721–740.
9. Peled E. The History of Education System and Authority in Israel from the Ottoman period to our days. *Biuletyn Historii Wychowania*. 2020. № 42. P. 109–122.
10. Schwartz S.H. Value orientations: Measurement, antecedents and consequences across nations. *Measuring attitudes cross-nationally – lessons from the European Social Survey* / Eds. R. Jowell et al. London : Sage, 2006. P. 161–193.
11. Schwartz D., Gurstein B., Galily D. Unique Schools in Israel. *Education and Law* / Eds. B. Manov, V. Chukov ; University of National and World Economy. Sofia, Bulgaria, 2019. P. 100–121.
12. Sarid A., Goldman D. A Value-Based Framework Connecting Environmental Citizenship and Change Agents for Sustainability – Implications for Education for Environmental Citizenship. *Sustainability*. 2021. Vol. 13. № 8. Art. 4338.

Стаття надійшла в редакцію: 29.08.2025

Стаття прийнята: 18.09.2025

Опубліковано: 23.10.2025